

Jolanta Muszyńska

Katedra Edukacji Międzykulturowej, Wydział Pedagogiki i Psychologii,
Uniwersytet w Białymstoku

Miejsce i jego kulturowy charakter. Perspektywa jednostki i grupy¹

Miejsce jako środowisko poznawcze

Deirdre Wilson i Dan Sperber w teorii konwersacji (główną kategorią jest pojęcie *relevance* interpretowane jako związek) uznają za najważniejszy aspekt relacji komunikacyjnej fakt myślenia jednostki z punktu widzenia partnera relacji (innego), wykorzystując w tym celu wspólne środowisko poznawcze. Środowisko poznawcze według nich to pewien zbiór założeń i przypuszczeń, które jednostka uznaje jako prawdziwe. Wspólnota przypuszczeń intencji w relacjach poszczególnych osób będących w kontakcie (związku, relacji) ogranicza warunki ryzyka związanego z brakiem wzajemnego zrozumienia. Rzeczywistość takiej sytuacji, jej realność jest efektem wzajemnych obserwacji zachowania i odwołania się do przeszłości wspólnego środowiska poznawczego². Czy środowisko poznawcze może być tożsame z miejscem, środowiskiem lokalnym? Jeżeli uznajemy, że środowisko poznawcze to wiedza jednostki o kodowaniu i dekodowaniu informacji i związane z tym relacje i zachowania jako efekt doświadczeń wcześniejszych a środowisko lokalne to „(...) najbardziej uniwersalne i trwale elementy naszego otoczenia, od narodzin po kres życia”³, przy jednoczesnym założeniu, że to „pole”⁴ jest miejscem zmiennych i dynamicznych relacji między jednostkami,

¹ W artykule wykorzystano fragmenty pracy: J. Muszyńska, *Miejsce i wspólnota. Poczucie wspólnotowości mieszkańców północno-wschodniego pogranicza Polski. Studium pedagogiczne*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2014.

² D. Sperber, D. Wilson, *Relevance*, Oxford UK & Cambridge USA 1993, Blackwell, s. 46 tł. wł.

³ T. Pilch, *Środowisko lokalne – struktura, funkcje, przemiany*, [w:] *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie*, red. T. Pilch, I. Leplczyk, wyd. II, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2003, s. 155.

⁴ Pojęcie pola interpretowanego jako sieć obiektywnych relacji między pozycjami, które są społecznie narzucone jednostkom bądź instytucjom znajdującym się w danym polu (miej-

wytwarzającymi specyficzny rodzaj praktyk wyznaczających przebieg procesów socjalizacji i wychowania, to uważam, że miejsce jest szczególnie znaczącym środowiskiem poznawczym.

„Zakorzenie” jednostki w określonym miejscu staje się swoistym kapitałem społecznym, dzięki któremu wytworzone więzi, a przez to sieci społeczne, są zarówno dobrem prywatnym, jak i dobrem publicznym. Kapitał społeczny oparty jest na regułach postępowania zakładających wzajemne zobowiązania. Owe wzajemne zobowiązania są warunkowane zaangażowaniem wspólnotowym. Zaangażowanie, a zatem wzajemność, w najwyższym stopniu charakteryzuje komplementarność – wzajemne dopełnienie działań. Ideałem jest wzajemność uogólniona⁵, dzięki której w społeczeństwie dominuje postawa wzajemnego zaufania, przekładająca się na współpracę i współdziałanie.

Znaczenie miejsca w biografii jednostki

Miejsce to konkretna przestrzeń, gdzie przeżywamy określone wydarzenia, poznajemy rzeczywistość, w określonym miejscu toczy się nasze życie, w określonym miejscu dorastamy i starzejemy się. Miejsce to przestrzeń doświadczona, a nie przestrzeń przeżycia związanego z danym miejscem⁶. Miejsce, jak podkreśla W. Theiss, „(...) w przeciwieństwie do anonimowych obszarów, przestrzeni czy terytoriów, jest strukturą własną, osobistą indywidualną, organizowaną wokół przyjmowanych wartości (...)”⁷. Zatem zasadniczą właściwością miejsca jest to, że jest zawsze czyjeś, „(...) że stanowi otoczenie ludzkie, że należy do świata, wobec którego człowiek *jest* w (...)”⁸. Związek jednostki z miejscem nie ma charakteru tylko fizycznego poprzez sam fakt zamieszkiwania, ale przede wszystkim charakter duchowy. Zamieszkiwanie w danym miejscu niemożliwe jest bez zrozumienia ustanowionych znaczeń, bez więzi pomiędzy jednostką a miejscem. Relacja między jednostką a miejscem jest relacją wzajemnego współistnienia. Najsilniejszym podkreśleniem znaczenia tej relacji jest dom rodzinny, „wszystkie drogi człowieka przez świat mierzą się odległością od domu. Widok

scu), przyjął za P. Bourdieu, zob. *Struktury, habitus, praktyki*, [w:] *Socjologia. Lektury*, red. P. Sztompka, M. Kucia, Kraków 2005.

⁵ R.D. Putnam, *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 34–39.

⁶ H. Buczyńska-Garewicz, *Miejsca, strony, okolice. Przyczynek do fenomenologii przestrzeni*, UNIVERSITAS, Kraków 2006, s. 14.

⁷ W. Theiss, *Dom i ojczyzna – miejsca w świecie bez miejsc. Trzy perspektywy*, [w:] *Dom i ojczyzna. Dylematy wielokulturowości*, red. D. Lalak, Warszawa 2008, s. 78.

⁸ H. Buczyńska-Garewicz, *Miejsca, strony, okolice*, dz. cyt., s. 26.

z okien jest pierwszym widokiem człowieka na świat. Człowiek zapytany skąd przychodzi – wskazuje dom. Dom jest gniazdem człowieka”⁹. Dom stanowi przestrzeń życia, realną, fizyczną, duchową i mentalną. Jest pierwszą i najważniejszą wspólnotą, w której rozpoczyna się proces wrastania w wartości kulturowe, nabywania umiejętności postrzegania głównych zasad wzajemnego współistnienia – doświadczania więzi. Dom zawsze kojarzony jest z miejscem z określoną okolicą, czyli czymś, co znajduje się wokół, co jest dobrze znane i bliskie, wobec czego występuje związek zażyłości, „(...) w domu kultywuje się tradycje i święta, ale jeśli nawet dzieje się to z udziałem tych samych osób, ale w innym miejscu, nie jest tym samym (...)”¹⁰.

Szczególny rodzaj więzi łączy jednostkę z osobami, które zna i z którymi utrzymuje bezpośrednie i bliskie kontakty i wobec których przejawia najwyższy poziom zaufania, lojalności i solidarności. Są to rodzina, przyjaciele, koledzy, sąsiedzi. Drugi rodzaj więzi łączy jednostkę z szerszą grupą ludzi, których nie musi ona znać bezpośrednio (zbiorowość etniczna, współwyznawcy tej samej religii), jednak z powodu podobieństwa sytuacji życiowej zobowiązana jest do określonych powinności wobec nich.

Jak podkreśla Ferdinand Tönnies, „najsilniejszym czynnikiem powstawania, zachowania i wzmocnienia serdecznych związków jest pamięć”¹¹. Rodzinne wspomnienia to nie tylko odniesienia do zapamiętanych przeżyć poszczególnych członków rodziny. Pamięć rodzinna to również pamięć miejsca. Rodzina żyje w określonej przestrzeni, i ta przestrzeń, to miejsce w pamięci rodzinnej odgrywa ogromną rolę. Na pierwszy plan w tej pamięci wychodzą związki pokrewieństwa. Sytuacje, wydarzenia, które są zapamiętane, wiążą się przede wszystkim z określonym miejscem¹². Biografia rodziny ma charakter zarówno retrospektywny, jak i prospektywny¹³. W tym pierwszym przypadku zawsze jest związana z konkretnym miejscem.

Zróznicowanie kulturowe miejsca i jego znaczenie w obrazie siebie

Przywiązanie do miejsca, w którym człowiek spędził ważny etap swego życia, przywiązanie do charakterystycznych elementów krajobrazu czy też symboliki

⁹ J. Tischner, *Filozofia dramatu*, Paris 1990, Éd. du Dialogue, s. 187.

¹⁰ Sz. Weiss, *W drodze*, [w:] *Dom i ojczyzna. Dylematy wielokulturowości*, red. D. Lalak, Warszawa 2008, s. 38.

¹¹ F. Tönnies, *Wspólnota i stowarzyszenia*, PWN, Warszawa 1988, s. 29.

¹² M. Halbwachs, *Społeczne ramy pamięci*, PWN, Warszawa 2008, s. 231.

¹³ Por. D. Lalak, *Życie jako biografia. Podejście biograficzne w perspektywie pedagogicznej*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2010.

kulturowej miejsca czyni je tym, co Stanisław Ossowski nazywa „małą ojczyzną” czy też „ojczyzną prywatną”¹⁴. Ziemia rodzinna i jej symboliczne znaczenie budują przywiązanie, świadomość i lojalność wobec miejsca. Mała ojczyzna, ojczyzna lokalna to miejsce, które ma swoją treść, przez co staje się kategorią jakościową, a o jego jakości decyduje kultura. Kultura jest zawsze czyjąś kulturą i to konkretni ludzie ją tworzą, i to ona stanowi płaszczyznę społecznych kontaktów¹⁵. Stwierdzenie Jana Szczepańskiego, że kultura powinna być interpretowana poprzez przejawy życia społecznego¹⁶ i interpretowana jako „(...) wartości, sposoby postępowania, które zostały uznane i przyjęte przez zbiorowości i nabrały ważności dla jego członków, wyznaczając zachowania uważane za obowiązkowe (...)”¹⁷, wyraźnie wyznacza odniesienie do konkretnego miejsca i konkretnej grupy ludzi. Stąd też zasadnym jest mówienie o kulturowym charakterze miejsca. Kultura miejsca, kultura lokalna nie jest w opozycji do kultury narodowej czy też etnicznej, to ona (kultura lokalna) często z perspektywy historycznej była tym, co dawało podstawy kulturze narodowej. Jak stwierdza Antonina Kłoskowska, narodowe ujednolicenie postępowało powoli, „czasami przez długie wieki opierało się na niewielu tylko wspólnych wskaźnikowych cechach, nie identycznych zresztą, ale zbliżonych: na języku tolerującym dialekty, na religii obfitującej w lokalne warianty, na pamięci o nielicznym lub jedynym tylko bohaterze, na kulcie wspólnego miejsca świętego”¹⁸.

Myśląc o kulturze, a w szczególności kulturze lokalnej, odwołujemy się do kategorii wartości, tradycji kulturowych i dziedzictwa kulturowego. Za tradycję uznaję wszystko to, co powstało w przeszłości i jest związane z daną społecznością. Są to pewne schematy myślenia i postępowania, obecne przynajmniej częściowo we współczesnym obrazie grupy, które zarówno pod względem treści, jak i jej przekazu, stanowią elementy konstruowania obrazu siebie. Przekaz to główny sens dziedzictwa kulturowego, relacje międzypokoleniowe i wzajemne oddziaływania stanowią zatem podstawę trwałości wartości, idei i zachowań danej grupy. Pojęcie dziedzictwa kulturowego odnosi się bezpośrednio do danej grupy, jednak miejsce, zwłaszcza z perspektywy współczesności, trudno uznać za przestrzeń tylko jednej grupy.

Używając wcześniej pojęcia kultura miejsca, przez analogię powinienam użyć kolejnego pojęcia, jakim jest dziedzictwo kulturowe miejsca do opisu jego kulturowego charakteru. Jednak ze względu na realia teraźniejszości bardziej adekwat-

¹⁴ S. Ossowski, *O ojczyźnie i narodzie*, PWN, Warszawa 1984, s. 26.

¹⁵ L. Dyczewski, *Tożsamość polska i otwartość na inne społeczeństwa*, KUL, Lublin 1996, s. 11.

¹⁶ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1970, s. 90.

¹⁷ Tamże, s. 83.

¹⁸ A. Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, PWN, Warszawa 1996, s. 58.

nym pojęciem w moim przekonaniu będzie „krajobraz kulturowy”, uwzględniający zmienność i dynamikę miejsca. Edward Hall stwierdził, że nieprzypadkowa jest topografia wiosek, miasteczek i miast. Wynika z planu zmieniającego się w zależności od epoki i kultury¹⁹. Podobnie sądzi Aleksander Wallis, uznając, że z antropologicznego punktu widzenia obszar ukształtowany przez człowieka jest wyrazem jego kultury²⁰. Krajobraz kulturowy miejsca nadaje mu jego swoistości i jest społecznie wytwarzany. Formy przestrzenne miejsca i jego symbole stwarzają możliwość percepcji tej przestrzeni i są wyrazem cenionych przez społeczność wartości związanych z jej przeszłością, wiarą i postawami ideologicznymi²¹.

Mobilność, przemieszczanie się jednostek czy też całych grup współcześnie, jak też w przeszłości, powodowało zmiany w kulturowym charakterze miejsca. Chyba najbardziej charakterystycznym przykładem, w pełni oddającym zmianę krajobrazu kulturowego wielu polskich miast i miasteczek, jest brak w ich współczesnym obrazie kultury żydowskiej. Czy jednak oznacza to, że dziedzictwo kulturowe tej grupy nie wyznacza nadal współczesnego krajobrazu kulturowego tych miejsc? Realność przestrzeni miejsca warunkowana jest subiektywnymi doświadczeniami jednostki, ale też jej wyobrażeniami na temat miejsca. Przestrzeń wyobrażona powstaje poprzez przedstawianie i zapamiętywanie istniejącej rzeczywistości, co naznacza krajobraz kulturowy miejsca. Należy jednak podkreślić, że każde miejsce, a zatem i jednostkowe wyobrażenie, zawiera w sobie pamięć kulturową, i ta właśnie pamięć, będąca spuścizną doświadczeń i poznania poprzednich pokoleń, wyznacza zarówno subiektywny (jednostkowy), jak też obiektywny (grupowy) obraz kulturowy miejsca.

Pamięć stanowi podstawę tożsamości jednostek i społeczeństw, porządkuje ludzkie doświadczenia i pozwala interpretować rzeczywistość. Każda grupa ma swoją pamięć o przeszłości, która stanowi ważny element przekazu pokoleniowego. Pamięć miejsca, pamięć rodzinna to doświadczenia indywidualne jednostek, łącząc się, tworzą obraz przeszłości, który jest legitymizacją istniejącego porządku, a przez to konstruuje tożsamość zbiorową. Historia umieszcza zdarzenia z przeszłości w ciągu linearnym, pamięć zbiorowa miejsca to czas mityczny, gdzie przeszłość jest wiecznie obecna w naszych doświadczeniach²².

¹⁹ E. Hall, *Ukryty wymiar*, Wydawnictwo PIW, Warszawa 2001, s. 134.

²⁰ A. Wallis, *Socjologia przestrzeni. Wybór prac*, Niezależna Oficyna Wydawnicza, Warszawa 1990, s. 100.

²¹ Pojęcie form przestrzennych w krajobrazie kulturowym miejsca i ich typologii (przestrzeń produkcji, konsumpcji, symboliki, wymiany i władzy) odnajdujemy w pracy: B. Jałowiecki, M. Szczepański, *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2006.

²² J. Nowak, *Społeczne reguły pamiętania*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2011, s. 15.

Krajobraz kulturowy miejsca jest czynnikiem zakorzenienia w przestrzeni, kształtowania symbolicznych wyobrażeń o własnej grupie narodowej czy też etnicznej. Miejscu przypisujemy wyjątkową wartość pamięci zbiorowej, gdzie wyrazistość symboli kulturowych miejsca została wyostrowana w drodze komunikacji społecznej i przełożona na społeczne sytuacje, postawy i zachowania²³. Krajobraz kulturowy miejsca zawiera w sobie zarówno wartości i tradycje własnej grupy, ale też innych, którzy przynależeli lub też przynależą do niego. Wspólnota miejsca i pamięć o nim jest czymś innym niż historia miejsca. Historia jest uniwersalna, należy do wszystkich – wspólnota miejsca jest przypisana określonym jednostkom i grupom i tylko dla nich pozostaje znacząca. Symboliczna wspólnota miejsca dostarcza jej członkom zestawu symboli, które wpływają na społeczną konstrukcję rzeczywistości.

Tożsamość z miejscem

Tożsamość lokalna, tożsamość z miejscem jest w moim przekonaniu poczuciem ciągłości biograficznej jednostki jako efektu narracji zbudowanej z doświadczeń własnych i innych i refleksyjnej kontroli rzeczywistości, której jest świadomym elementem²⁴. Takie ujęcie tożsamości lokalnej wyznacza interpretację miejsca jako „miejsce bycia” w podejściu Jacquesa Derridy²⁵, w przeciwieństwie do „miejsca w byciu” oraz miejsca jako terenu „(...) specyficznie ludzkiego zaangażowania”²⁶. „Bycia”, jak podkreśla Hans-Georg Gadamer, „nie należy rozumieć tylko jako czegoś, czego jestem świadomy, że ono tu jest”²⁷. Zamieszkiwanie w danym miejscu nie oznacza tylko miejsca pobytu, ale miejsce działającego podmiotu, który nadaje znaczenie temu miejscu, ale także to miejsce nadaje znaczenie jednostce. Jak podkreśla Ewa Rewers, „punkt na mapie, uwięziony w siatce kartograficznej i charakterystyce zapisanej za pomocą liczb, przekształca się w przestrzeń oswojoną, nazwaną, zasiedloną przez człowieka”²⁸.

²³ Tamże, s. 242–245.

²⁴ Por A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” w epoce późnej nowoczesności*, PWN, Warszawa 2002.

²⁵ Cyt. za: R. Mortley, *French Philosophers in Conversation*, London & New York 1991, tł. wł. <http://www.muebooks.com/french-philosophers-in-conversation-levinas-schneider-serres-irigaray-le-doeuff-PDF-2942584/> [data wejścia 8.01.2014].

²⁶ P. T. Karjalainen, *House, Home and the Place of Dwelling*, „Scandinavian Housing & Planning Research” 2014, No. 10, tł. wł. http://distriktssenteret.no/wp-content/uploads/2013/09/notat_second-homes_ostlandsforskning.pdf [data wejścia 8.01.2014].

²⁷ H.-G. Gadamer, *Teoria, etyka, edukacja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008, s. 172.

²⁸ E. Rewers, *Środowisko rozmowy, [w:] Pamięć, miejsce, obecność. Współczesne refleksje nad*

Tożsamość lokalną traktuję więc jako jeden z istotnych wymiarów tożsamości społeczno-kulturowej jednostki, przejawiającej się w identyfikacji jednostki z miejscem zamieszkania i wartościami kulturowymi tego miejsca. Rozpatruję ją jako proces, którego przebieg warunkowany jest socjalizacją pierwotną związaną z rodziną i jej biografią oraz socjalizacją wtórną w środowisku lokalnym w wymiarze instytucjonalnym i pozainstytucjonalnym, przebiegającą równolegle i dopełniającą jej przebieg w grupie pierwotnej (rodzinie). Tożsamość lokalna nie wyklucza, a wręcz podkreśla tożsamość kulturową jednostki i wartości kulturowe jej grupy odniesienia, konkretyzując je w wymiarze czasoprzestrzennym. W środowiskach lokalnych, zróżnicowanych kulturowo kategoria tożsamości lokalnej staje się, w moim przekonaniu, kategorią łączącą identyfikacje społeczno-kulturowe jednostki, tworząc spójny obraz tożsamościowy. Tożsamość lokalna nie niweluje istniejących różnic kulturowych, wręcz przeciwnie, podkreśla je i nadaje im szczególne znaczenie zarówno w konstruowaniu zewnętrznego obrazu społeczności, jak też wewnętrznego obrazu grup funkcjonujących w obrębie wspólnej przestrzeni lokalnej – wspólnego miejsca zamieszkania. Tożsamość lokalną traktuję jako tożsamość jednostki z wyraźnym wskazaniem na rolę tożsamości miejsca (jego kulturowego i społecznego charakteru) jako wyznacznika w jej kreowaniu.

Wspólnota miejsca

Bycie we wspólnocie miejsca to świadomy wybór jednostki, który nie ogranicza jej indywidualności, lecz wręcz przeciwnie – wykorzystuje jej dotychczasowy twórczy rozwój i inspiruje do dalszej kreacji. Podstawą twórczego rozwoju jednostki stają się jej świadome działania, współdziałania, dzięki którym jednostka również doświadcza współoddziaływań. Bycie we wspólnocie to rodzaj zaangażowania (w postaci konkretnych działań) emocjonalnego i społecznego dla siebie i innych, to kreowanie takich relacji i więzi, które dają podstawy poczucia „My”.

Indywidualizm jako niezaprzeczalnie jedna z głównych cech współczesności, prócz wolności (wolności od np. odpowiedzialności), jaką daje jednostce, przynosi również szereg źródeł niepewności (np. brak poczucia bezpieczeństwa, brak zaufania). To powoduje zmęczenie i wywołuje silną potrzebę powrotu do „ciepłego kręgu”²⁹ wspólnoty, gdzie zewnętrzna logika społeczna i ekonomia zysków i strat nie mają miejsca.

kulturą i ich implikacje pedagogiczne, red. J. P. Hudzik, J. Mizińska, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1997, s. 106.

²⁹ G. Rosenberg, *Kraj utracony. Moja historia Izraela*, Wyd. Czarne, Wołowiec 2011.

Poszukiwanie wspólnoty w różnych przestrzeniach terytorialnych (miejscowość, region, naród) i społeczno-kulturowych (praca, Internet, grupa wyznaniowa) nie jest, w mojej opinii, tylko wyobrażeniową ideą powrotu do mitycznej krainy „utraconego raju”, lecz wyraźnie artykułowaną potrzebą jednostki, a przez to i społeczeństwa.

Wspólnotowość oraz poczucie wspólnotowości są wyrazem egzystencji człowieka jako części większej całości społecznej, dążeń do integracji z określoną zbiorowością społeczną poprzez troskę o nią i współpracę. Poczucie wspólnotowości wiąże się z koncentracją na innych, dbaniem o nich i intymnością³⁰.

Stwierdzenie Z. Baumana, że „współcześni poszukiwacze wspólnoty skazani są na dzielenie losu Tantala (...). Do mąk Tantala dojdą, i jeszcze je zaostrzą, męki Syzyfa. Rzeczywiście istniejąca wspólnota okaże się niepodobna do tej z marzeń (...)”³¹, może budzić niechęć poszukiwania, niechęć potrzeby kreowania wspólnoty. Jednak, jak sam dalej napisał, „(...) dzięki wojowniczości, zadziorności (...) można utrzymać i ochronić przed ulotnieniem się poczucia bycia we wspólnocie, bycia wspólnotą”³². Ten ostatni fragment cytowanego tekstu jest wskazaniem do pracy edukacyjnej, pedagogicznej, wyznaczającej wyraźnie kierunki działań „edukacji do” lub „edukacji dla wspólnoty”. Kierunkiem, który z perspektywy pedagoga społecznego wydaje się jednym z istotniejszych, jest podkreślanie znaczenia poczucia wspólnotowości w odniesieniu do środowiska lokalnego.

Miejsce jako przestrzeń wychowująca

Miejsce i jego znaczenie znalazło odniesienie w koncepcji pedagogiki miejsca. Maria Mendel³³ podkreśla znaczenie miejsca w wychowaniu i edukacji, stwierdzając, że miejsce wychowuje i powinno być utożsamiane z wychowaniem, co w rozumieniu podmiotowym oznacza „miejsce wychowujące”. Poszukiwania autorki dotyczące pedagogicznego znaczenia miejsca wynikają z naturalistycznych koncepcji wychowania, funkcjonalizmu czy też determinizmu. Wnikliwe analizy i interpretacje prowadzą do konkluzji, w których autorka wyraźnie zaznacza, że „(...) pedagogika miejsca staje się w tym przypadku kreowaniem

³⁰ B. Wojciszke, *Sprawczość i wspólnotowość. Podstawowe wymiary spostrzegania społecznego*, GWP, Gdańsk 2010, s. 39.

³¹ Z. Bauman, *Wspólnota. W poszukiwaniu bezpieczeństwa w niepewnym świecie*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008, s. 27–28.

³² Tamże.

³³ M. Mendel, *Pedagogika miejsca i animacja na miejsce wrażliwa*, [w:] *Pedagogika miejsca*, red. M. Mendel, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP we Wrocławiu, Wrocław 2006.

podmiotu za pośrednictwem miejsca (...)”³⁴. W pełni zgadzając się z przyjętymi przez autorkę założeniami i podkreślaną przez nią rolą animacji społecznej wpisanej permanentnie w pedagogikę miejsca, chciałabym wyraźniej zaakcentować znaczenie kulturowego krajobrazu miejsca w procesie wychowania. W moim przekonaniu znacząca jest jakość tego miejsca, treści kulturowe, którym jest wypełnione. Kulturowa specyfika miejsca buduje nie tylko tożsamość miejsca, ale przede wszystkim tożsamość jednostki. Kulturowy krajobraz miejsca zawarty w dziedzictwie kulturowym grupy lub też grup zamieszkujących wspólne miejsce wyznaczać powinien kierunek procesom socjalizacji i kulturalizacji jako głównych kategorii wychowania. Jest to możliwe tylko pod takim warunkiem, że samo miejsce i nieodłącznie z nim związany jego krajobraz kulturowy w oddziaływaniach edukacyjnych zostaną dostrzeżone i wyostrzone.

Codziennność to praktyka przebiegająca w określonym miejscu, i jest tak oczywista, że nie potrzebuje definiowania³⁵, więc „(...) nie doktryna koordynuje tu znaczenia, ale realne sposoby radzenia sobie w życiu; potrzeba obrony własnych przekonań, które jedni mogą nazwać przesadami, inni dziwactwami”³⁶. Proces edukacji, którego głównym celem jest kształtowanie tożsamości jednostki, powinien być tak zorganizowany, by jego kryterium edukacyjne zakładało, że nabywanie tożsamości związane jest z procesem interakcji między ludźmi, że przebiega w konkretnej sytuacji, przestrzeni, a tą przestrzeń kreują jednostki o różnych nastawieniu życiowym, różnych potrzebach i kierujący się różnymi wartościami kulturowymi³⁷. Pluralizm kulturowy jako cecha nie tylko współczesnego świata, ale też współczesnych środowisk lokalnych. „Oswajanie” odmienności poprzez codzienną kontaktów to tworzenie więzi, dzięki którym istnieje miejsce i jednostka. Lis w rozmowie z Małym Księciem stwierdza:

(...) teraz jesteś dla mnie tylko małym chłopcem, podobnym do stu tysięcy małych chłopców. Nie potrzebuję ciebie. I ty także mnie nie potrzebujesz. Jestem dla ciebie tylko lisem, podobnym do stu tysięcy innych lisów. Lecz jeżeli mnie oswoisz, będziemy się nawzajem potrzebować (...)”³⁸.

Świadomość jednostki, że przestrzeń jej codziennych praktyk jest zróżnicowana kulturowo, konstytuuje kulturowy charakter miejsca i wyznacza przebieg procesów edukacyjnych. Ukształtowana wiedza jednostki o zróżnicowaniu

³⁴ Tamże, s. 27.

³⁵ R. Sulima, *Antropologia codzienności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000, s. 8.

³⁶ Tamże.

³⁷ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 221.

³⁸ A. De Saint-Exupery, *Mały księżę*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1972, s. 59–60.

kulturowym jej środowiska lokalnego nie jest wystarczającym warunkiem ani w kontekście kształtowania jej tożsamości, ani też w kontekście zachowania kulturowego charakteru miejsca. Koniecznością w takiej sytuacji stają się specyficzne umiejętności konstruowania relacji dialogicznej, przygotowującej do opartego na wzajemnych korzyściach współistnienia osób odmiennych kulturowo³⁹. Dialog jako paradygmat współistnienia pomaga wychodzić poza własne standardy kulturowe przy jednoczesnej świadomości znaczenia wartości rdzennych, zrozumieniem i szacunkiem wobec kultury własnej⁴⁰.

BIBLIOGRAFIA

- Bauman Z., *Wspólnota. W poszukiwaniu bezpieczeństwa w niepewnym świecie*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.
- Bourdieu P., *Struktury, habitus, praktyki*, [w:] *Socjologia. Lektury*, red. P. Sztompka, M. Kucia, Kraków 2005.
- Buczyńska-Garewicz H., *Miejsca, strony, okolice. Przyczynek do fenomenologii przestrzeni*, UNIVERSITAS, Kraków 2006.
- Derrida J., cyt. za: R. Mortley, *French Philosophers in Conversation*, London & New York 1991 <http://www.muebooks.com/french-philosophers-in-conversation-levinas-schneider-serres-irigaray-le-doeuff-PDF-2942584/>.
- De Saint-Exupery A., *Mały książę*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1972.
- Dyczewski L., *Tożsamość polska i otwartość na inne społeczeństwa*, KUL Lublin 1996.
- Gadamer H-G., *Teoria, etyka, edukacja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008.
- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, PWN, Warszawa 2002.
- Halbwachs M., *Społeczne ramy pamięci*, PWN, Warszawa 2008.
- Hall E., *Ukryty wymiar*, Wydawnictwo PIW, Warszawa 2001.
- Jałowiecki B., Szczepański M., *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2006.
- Karjalainen P.T., *House, Home and the Place of Dwelling*, „Scandinavian Housing & Planning Research” 2014, No. 10 http://distriktssenteret.no/wp-content/uploads/2013/09/notat_second-homes_ostlandsforskning.pdf.
- Kłoskowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, PWN, Warszawa 1996.
- Lalak D., *Życie jako biografia. Podejście biograficzne w perspektywie pedagogicznej*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2010.
- Mendel M., *Pedagogika miejsca i animacja na miejsce wrażliwa*, [w:] *Pedagogika miejsca*, red. M. Mendel, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP we Wrocławiu, Wrocław 2006.
- Muszyńska J., *Miejsce i wspólnota, Poczucie wspólnotowości mieszkańców północno-wschodniego pogranicza Polski. Studium pedagogiczne*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2014.

³⁹ M. Sobecki, *Kultura symboliczna a tożsamość. Studium tożsamości kulturowej Polaków na Grodzieńszczyźnie z perspektywy edukacji międzykulturowej*, Trans Humana, Białystok 2007, s. 22.

⁴⁰ J. Nikitorowicz, *Edukacja międzykulturowa*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 1, red. T. Pilch, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2003, s. 934.

- Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.
- Nikitorowicz J., *Edukacja międzykulturowa*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2003.
- Nowak J., *Społeczne reguły pamiętania. Antropologia pamięci zbiorowej*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2011.
- Pilch T., *Środowisko lokalne*, [w:] *Elementarne pojęcia pedagogiki i pracy socjalnej*, red. D. Lalak, T. Pilch, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1999.
- Putnam R.D., *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Rewers E., *Środowisko rozmowy*, [w:] *Pamięć, miejsce, obecność. Współczesne refleksje nad kulturą i ich implikacje pedagogiczne*, red. J.P. Hudzik, J. Mizińska, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1997.
- Rosenberg G., *Kraj utracony. Moja historia Izraela*, Wyd. Czarne, Wołowiec 2011.
- Sobecki M., *Kultura symboliczna a tożsamość. Studium tożsamości kulturowej Polaków na Grodzieńszczyźnie z perspektywy edukacji międzykulturowej*, Trans Humana, Białystok 2007.
- Sulima R., *Antropologia codzienności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.
- Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1970.
- Theiss W., *Dom i ojczyzna – miejsca w świecie bez miejsc. Trzy perspektywy*, [w:] *Dom i ojczyzna. Dylematy wielokulturowości*, red. D. Lalak, Warszawa 2008.
- Tischner J., *Filozofia dramatu*, Paris 1990, Éd. du Dialogue.
- Weiss S., *W drodze*, [w:] *Dom i ojczyzna. Dylematy wielokulturowości*, red. D. Lalak, Warszawa 2008.
- Tönnies F., *Wspólnota i stowarzyszenia*, PWN, Warszawa 1988.
- Ossowski S., *O ojczyźnie i narodzie*, PWN, Warszawa 1984.
- Wallis A., *Socjologia przestrzeni. Wybór prac*, Niezależna Oficyna Wydawnicza, Warszawa 1990.
- Wojciszke B., *Sprawczość i wspólnotowość. Podstawowe wymiary spostrzegania społecznego*, GWP, Gdańsk 2010.